

Kompetencje społeczne dzieci biorących udział w zajęciach Grup Zabawowych

Spis treści

Wstęp	3
Czym jest Grupa Zabawowa?	4
Pytania badawcze i hipotezy	5
Badana grupa	7
Metoda i narzędzia	7
Wyniki badań.....	9
Podsumowanie.....	14
Literatura cytowana	16
Załączniki	17

Wstęp

Jedną z form opieki i edukacji dla małych dzieci jest Grupa Zabawowa - systematyczne zajęcia dla rodziców i dzieci od 6 miesięcy do 3 roku życia, prowadzone przez animatora lub animatorkę. Jest to forma zajęć zapoczątkowana w Wielkiej Brytanii, popularna w różnych krajach na świecie. Od kilku lat istnieje również w Polsce. Służy przede wszystkim wspieraniu umiejętności wychowawczych rodziców oraz zapobieganiu wykluczeniu społecznemu - umożliwia początkującym rodzicom, najczęściej matkom, nawiązanie kontaktu z innymi rodzicami. W zajęciach uczestniczą rodzice wraz z dziećmi, wspólnie się bawiąc. Zajęcia są moderowane przez animatorkę lub animatora – osobę przeszkoloną w zakresie prowadzenia Grupy Zabawowej, która zwykle jest również rodzicem jednego z dzieci uczestniczących w zajęciach.

Mimo popularności, do tej pory nie przeprowadzono wielu badań badających wpływ udziału w zajęciach Grupy Zabawowej na rozwój dzieci. Celem niniejszych badań jest zapoczątkowanie dyskusji na temat znaczenia dla rozwoju dzieci formy edukacji jaką jest Grupa Zabawowa. Postanowiliśmy skupić się na rozwoju społecznym, ponieważ ten obszar jest bardzo ważny dla dzieci rozpoczynających naukę w przedszkolu. Dobry poziom kompetencji społecznych ułatwia dziecku przystosowanie się do nowych warunków, wspomaga proces uczenia się i umożliwia zbieranie nowych doświadczeń. Kompetencje z tego obszaru są też bardzo ważne w dorosłym życiu – umożliwiają tworzenie satysfakcjonujących relacji z innymi ludźmi, co stanowi jeden ze wskaźników poczucia szczęścia (Seligman, 2002). Kompetencje społeczne są rozpatrywane nie tylko z perspektywy indywidualnej, ale też i całych społeczeństw - zostały wyróżnione przez Komisję Europejską jako jeden z kluczowych wskaźników związanych z dobrobytem w państwach członkowskich (UE, 2005).

Niniejszy raport stanowi podsumowanie badań realizowanych w ramach projektów *Niewidzialne Dzieci* oraz *Grupy zabawowe szansą dla dzieci i rodziców*, dzięki wsparciu finansowemu Bernard van Leer Foundation oraz RTA VC spółka z ograniczoną odpowiedzialnością spółka komandytowa (dawniej RTA Sp. z o.o.).

Czym jest Grupa Zabawowa?

Grupy Zabawowe to systematyczne zajęcia dla rodziców i dzieci od 6 miesięcy do 3 roku życia. Istnieją dwa rodzaje grup – prowadzone przez rodziców (*community playgroup model* lub *parent-run group*) lub profesjonalnych animatorów (*supported playgroups*).

Grupy Zabawowe w modelu wypracowanym przez Fundację Komeńskiego stanowią formę pośrednią – są prowadzone przez przeszkolonych animatorów i animatorki, ale osoby te są zwykle rodzicami dzieci uczestniczących w zajęciach i nie zajmują się profesjonalnie edukacją.

Grupa Zabawowa spotyka się 1 lub 2 razy w tygodniu, spotkania odbywają się w bezpiecznym, odpowiednio zaaranżowanym miejscu (np. świetlicy, domu kultury, ośrodka przedszkolnym, bibliotece). Liczba uczestników Grupy nie powinna przekraczać 20 osób (10 dzieci i 10 rodziców). Co najmniej raz w tygodniu, najczęściej przez 2-3 godziny, przeszkolona animatorka lub animator prowadzi zajęcia, podczas których pokazuje rodzicom, jak pomagać dzieciom w rozwoju, bawiąc się i spędzając z nimi czas.

Co Grupa Zabawowa daje rodzicom?

Grupa Zabawowa oferuje rodzicom kontekst, który jest emocjonalnie i fizycznie bezpieczny. Do jej celów należy wzmacnianie umiejętności rodzicielskich i rozumienia potrzeb rozwojowych dziecka, tworzenie przyjaźni między rodzicami, wspieranie rozwoju społecznego rodziców, zapewnienie rodzicom poczucia wsparcia ale i niezależności (Office for Children, 2005).

Ważnym aspektem Grupy Zabawowej jest rozwijanie umiejętności organizacyjnych i społecznych dorosłych członków Grupy. Rodzice biorą odpowiedzialność za funkcjonowanie Grupy – wspólnie opracowują szczegółowe zasady działania, harmonogram zajęć, program pracy z dziećmi, proponują i samodzielnie prowadzą zabawy z dziećmi, rozdzielają odpowiedzialność za poszczególne zadania, pomagają w zdobywaniu funduszy.

Większość badań nad efektami udziału w zajęciach Grup Zabawowych realizowana była w Australii, gdzie Grupy Zabawowe prowadzone przez profesjonalistów (*supported playgroups*) stanowią jeden z elementów państwowej strategii wspierania rodzin. Badania te pokazują że większość rodziców jest zadowolona lub bardzo zadowolona z udziału w Grupie (Berthelsen et al., 2012). 95% badanych rodziców podaje, że uczestnictwo w Grupie umożliwiło im kontakt i rozmowę z innymi rodzicami; 85% rodziców zaczęło lepiej rozumieć jak rozwija się ich dziecko; 84% nauczyło się bawić ze swoim dzieckiem. Badano również Grupy skierowane do rodzin zagrożonych wykluczeniem – rodzice uczestniczący w Grupach Zabawowych mieli lepszą samoocenę i poczucie pewności siebie niż ci, którzy nie brali udziału w zajęciach (Jackson, 2006).

Co Grupa Zabawowa daje dzieciom?

Grupa Zabawowa oferuje dzieciom przede wszystkim możliwość uczenia się dzięki temu, że stanowi dla nich nowy, inny od wszystkich kontekst oraz socjalizacji przez zabawę (Plowman, 2004). Badania podłużne przeprowadzone na ponad 5 000 dzieci, pokazały że dzieci które w wieku 0-3 lata uczestniczyły w Grupach Zabawowych pochodzące z rodzin o niskim statusie ekonomiczno-społecznym miały lepsze wyniki m.in. w zakresie liczenia i słownictwa w wieku 4-5 lat w porównaniu do dzieci, które nie uczestniczyły w zajęciach (Hancock et al., 2012). Dziewczynki pochodzące z biedniejszych rodzin posiadały też lepsze umiejętności społeczne, od tych, które nie uczestniczyły w Grupach Zabawowych. Wyniki przytoczonych badań pokazują, że udział w Grupie Zabawowej pozwala zmniejszyć różnice w uczeniu się dzieci pochodzących z biedniejszych rodzin i tych pochodzących z rodzin bardziej uprzywilejowanych.

Z kolei badanie przeprowadzone na 1800 dzieciach oraz wyników testów szkolnych 7-latków pokazały, że te z dzieci, które były w Grupach Zabawowych mają lepsze umiejętności w zakresie czytania niż absolwenci żłobków; z kolei obie te grupy mają podobne wyniki w liczeniu (Daniels, 1995). Oznacza to, że uczęszczanie do żłobka lub Grupy Zabawowej przynosi lepsze rezultaty w tych obszarach niż pozostawanie dziecka w domu przed ukończeniem 3 roku życia.

Pytania badawcze i hipotezy

Zmienne

Analizowano wpływ zmiennej niezależnej: **udział w zajęciach Grupy Zabawowej** (poziomy: początek zajęć (przystąpienie do Grupy) – pomiar 1; po 2 miesiącach od rozpoczęcia zajęć – pomiar 2; po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć – pomiar 3) na zmienną zależną: zmiany w **kompetencjach społecznych** dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych.

Istnieje wiele definicji pojęcia „kompetencje społeczne”; jest ono również używane potocznie. Definiując „kompetencje społeczne” szeroko, można by powiedzieć za Hanną Arendt (1998), że jest to zdolność do „wspólnego życia w świecie”. W kontekście psychologicznym, kompetencje społeczne można rozumieć jako cechy osobowości przejawiające się m.in. w empatii, tolerancji, sumienności (Sarason, 1981). Mogą być rozumiane jako dynamiczny konstrukt, w którego skład wchodzi zdolność do dostosowywania się i interakcji w określonych warunkach społecznych (Argyle, 1994) lub jako społeczna inteligencja (Gardner, 2004).

Na potrzeby niniejszej analizy przyjęto definicję przedstawioną przez Welsh i Biermann (2001): „kompetencje społeczne odnoszą się do społecznych, emocjonalnych i poznawczych umiejętności i zachowań, potrzebnych dzieciom do skutecznej adaptacji społecznej.”

Na podstawie monografii Elly Singer i Doriana de Haana *The social lives of young children* (2007), kompendium *Child Development* (1994) Laury Berk oraz doświadczeń własnych, wstępnie zdefiniowano następujące wskaźniki składające się na kompetencje społeczne dzieci w wieku 0;6 do 3 roku życia:

1. Nawiązywanie kontaktu.
2. Dzielenie pola uwagi.
3. Odzwierciedlanie emocji.
4. Nazywanie emocji i relacji.
5. Samoświadomość.
6. Konflikty z innym dzieckiem.
7. Konflikty dotyczące posiadania/ własności.
8. Zachowanie w sytuacji konfliktu innych osób.
9. Zachowanie w stosunku do rodzica/ opiekuna.
10. Zabawa/ współpraca.

Zmiany w kompetencjach społecznych dzieci analizowano z użyciem trzech rodzajów danych: opinii rodziców (odpowiedzi udzielonych na pytania zamknięte Kwestionariusza dla rodziców), deklaracji rodziców (odpowiedzi udzielonych na pytania otwarte Kwestionariusza dla rodziców) oraz opinii obserwatorów (odpowiedzi zawartych w Arkuszu obserwacji).

Pytania badawcze

Celem niniejszych badań było prześledzenie jak zmieniają się kompetencje społeczne dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych.

Postawiliśmy następujące pytania badawcze:

Czy u dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych następują zmiany w obszarze ich kompetencji społecznych?

Czy rodzice dostrzegają zmiany w kompetencjach społecznych swoich dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych?

Hipotezy

Założono, że udział w zajęciach Grupy Zabawowej sprzyja nabywaniu kompetencji społecznych u dzieci. W związku z tym sformułowano następujące hipotezy:

1. U dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych następują zmiany w obszarze ich kompetencji społecznych.
2. Rodzice spostrzegają rozwój kompetencji społecznych u dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych przez ich rodziców.

Badana grupa

W badaniach wzięło udział 49 dzieci, 28 dziewczynek i 21 chłopców. W chwili rozpoczęcia badań większość dzieci (68%) miało między 24 a 36 miesięcy; poniżej dwóch lat miało 32% dzieci, z czego poniżej roku – 9%. Wszystkie badane dzieci mieszkają na terenach wiejskich, nie korzystały wcześniej z żadnych zorganizowanych form opieki i edukacji. 57% badanych dzieci ma rodzeństwo (z czego większość (23 dzieci) starsze, w tym jedno badane dziecko ma i młodszego i starsze rodzeństwo). 37% badanych dzieci ma codzienny kontakt z rówieśnikami poza grupą zabawową. 33% dzieci ma taki kontakt kilka razy w tygodniu, 15% kilka razy w miesiącu, 6 % raz w miesiącu lub rzadziej.

W Kwestionariuszu dla rodziców odpowiedzi udzielały głównie matki (36 dzieci). W pozostałych przypadkach odpowiedzi udzielało oboje rodziców (6 dzieci), ojcowie (3 dzieci) lub inni opiekunowie (3 dzieci). Brak danych na temat jednego opiekuna wypełniającego kwestionariusz.

Metoda i narzędzia

Plan badań i realizacja

Badania przeprowadzono w pięciu Grupach Zabawowych, od listopada 2012 do marca 2012. W trzech Grupach pomiar przeprowadzono trzykrotnie: po zawiązaniu się Grupy, po 2 miesiącach od rozpoczęcia zajęć oraz po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć (por. Tab.1). W dwóch Grupach przeprowadzono dwa pomiary.

Ze względów etycznych nie badano grupy kontrolnej - zajęcia odbywają się w małych miejscowościach, gdzie nie ma dostępu do zorganizowanych form opieki i edukacji dla dzieci poniżej 3 roku życia. W związku z tym wszystkim dzieciom zamieszkałym na terenie miejscowości

umożliwiono wzięcie udziału w zajęciach. Natomiast dotarcie do podobnej grupy w innych miejscowościach ze względów organizacyjnych byłoby bardzo utrudnione.

Kontrolowany jest wpływ faktu przeprowadzania badań na wyniki - ze względu na to, że rodzice dzieci byli zaangażowani w realizowane badania (musieli wyrazić zgodę na udział ich dzieci w badaniu, stanowili drugą grupę badawczą), wzięto pod uwagę, iż świadomość rodziców o zaistnieniu sytuacji badawczej może mieć wpływ na wyniki. W związku z tym w dwóch Grupach przeprowadzono dwa pomiary – pierwszy i trzeci oraz drugi i trzeci. Grupa 5 (Radziszewo) pełni więc funkcję grupy kontrolnej w odniesieniu do wpływu świadomości rodziców na wyniki badań.

	Grupa zabawowa	1 pomiar	2 pomiar	3 pomiar
		początek zajęć	po 2 miesiącach od rozpoczęcia zajęć	po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć
1	Brzoza Królewska	✓	✓	✓
2	Chłopice	✓	✓	✓
3	Łowce	✓	✓	✓
4	Giedlarowa	✓	–	✓
5	Radziszewo	–	✓	✓

Tab.1. Plan badań.

Podczas każdego pomiaru zbierano dwa rodzaje danych: od rodziców (za pomocą kwestionariusza) oraz wykonywano filmowy zapis zajęć. Zajęcia były filmowane przez trenerów wczesnej edukacji, którzy mają doświadczenie w obserwacji i pracy z małymi dziećmi. Następnie filmy były analizowane przez sześciu obserwatorów – profesjonalistów, którzy pracują z małymi dziećmi. Obserwatorzy nie byli poinformowani o temacie badań. Otrzymali ono losowo wybrane nagrania z informacją, które dziecko mają obserwować – informacje były zakodowane w taki sposób, że obserwatorzy nie wiedzieli, który pomiar oglądają. Nagrania zostały przyporządkowane obserwatorom w sposób losowy.

Narzędzia

W celu przeprowadzenia badań we współpracy z prof. Anną Brzezińską (Instytut Badań Edukacyjnych) opracowano dwa narzędzia: Kwestionariusz *Zmiany w zachowaniach społecznych dzieci w wieku 0;6 – 3 lat uczestniczących w zajęciach grup zabawowych w ocenie rodziców* (zał. 1) oraz Arkusz obserwacyjny *Kompetencje społeczne dzieci w wieku 0;6-3 lat* (zał. 2).

Kwestionariusz jest skierowany dla rodziców dzieci do 3 lat uczestniczących w zajęciach grup zabawowych. Arkusz obserwacji jest przeznaczony dla obserwatorów – profesjonalistów

posiadających doświadczenie w pracy z małymi dziećmi, którzy oglądali materiał filmowy zebrany podczas zajęć grupowych.

Oba narzędzia zawierają pozycje składające się na 10 wskaźników kompetencji społecznych (por. zał. 3). Arkusz obserwacji posiada 73 pozycje, natomiast Kwestionariusz 61 - w większości są one tożsame. Język kwestionariusza dostosowano do języka potocznego (np. „bawi się równolegle” – „bawi się samo, ale obok innego dziecka, które też się bawi”). Ze względu na obszerność narzędzia, Kwestionariusz został skrócony w stosunku do Arkusza do 4 stron druku. W związku z tym usunięto pozycje z wariantami tych samych zachowań w stosunku do różnych osób. W kwestionariusz włączono trzy dodatkowe pytania zamknięte (59-61) oraz trzy pytania opisowe (62-64; por. zał. 1). Celem pytań otwartych było otrzymanie od rodziców informacji o ich subiektywnym przekonaniu na temat rozwoju dziecka w związku z uczestnictwem w grupie zabawowej. Poza pytaniami 62-64 Kwestionariusza, oba narzędzia mają 6-stopniową skalę (por. Tab. 2) z pytaniami jednokrotnego wyboru.

zdecydowanie nie	nie	raczej nie	raczej tak	tak	zdecydowanie tak
0	1	2	3	4	5

Tab. 2. Skala Arkusza obserwacji i Kwestionariusza dla rodziców.

Wyniki badań

Z uwagi na braki danych wybranych analiz nie przeprowadzono dla całej grupy przebadanych dzieci. Uczestnictwo w zajęciach Grup Zabawowych jest dobrowolne i nie jest wymagana obecność na każdych zajęciach, w związku z czym tylko 4 dzieci wzięło udział we wszystkich trzech pomiarach. Raport przedstawia ogólne tendencje zaobserwowane wśród dzieci, dla których dostarczono większość odpowiedzi w kwestionariuszu i arkuszu obserwacji. Brak równoważnych (w tym równolicznych) grup dla wszystkich kombinacji pomiarów sprawia, że nie było możliwe wykonanie wyczerpujących analiz porównawczych w badanej próbie dla wszystkich dzieci.

Analiza porównawcza zmian w obszarze kompetencji społecznych u dzieci uczestniczących w zajęciach grup zabawowych - analiza pomiaru 1 i 3

Poniżej przedstawiono szczegółowe wyniki analizy porównawczej zmian w obszarze kompetencji społecznych u dzieci, uczestniczących w zajęciach grup zabawowych, które zostały zaobserwowane podczas **analizy różnic w pomiarach pierwszym i trzecim** (po rozpoczęciu zajęć i po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć), którą wykonano dla 15 dzieci. Uwzględniono dwa rodzaje opinii na temat zmiany w obszarze 10 wskaźników kompetencji społecznych: opinie rodziców (zawarte w Kwestionariuszu – odpowiedzi na pytania zamknięte) oraz opinie obserwatorów – profesjonalistów, którzy pracują z małymi dziećmi (zawarte w Arkuszu obserwacji).

W analizie dla większości zmiennych (wskaźników kompetencji społecznych) wykorzystano test t dla prób zależnych. W przypadku zmiennych, które nie spełniały warunku normalności rozkładu różnic wykorzystano jego nieparametryczny odpowiednik - test T-Wilcoxona.

Zaobserwowano istotne statystycznie różnice (wzrost) w zakresie czterech z dziesięciu wstępnie zdefiniowanych wskaźników kompetencji społecznych: **nawiązywanie kontaktu** (wskaźnik 1, por. Tab. 3), **dzielenie pola uwagi** (wskaźnik 2, por. Tab. 4), **nazywanie emocji i relacji** (wskaźnik 4, por. Tab. 5) **oraz samoświadomość** (wskaźnik 5, por. Tab. 6). W przypadku wszystkich czterech wymienionych wskaźników istotne zmiany zaobserwowali rodzice/opiekunowie dzieci.

Nawiązywanie kontaktu		
T	Z	p
16,50	2,03	0,043

Tab. 3. Wskaźnik 1: nawiązywanie kontaktu (pomiar 1*pomiar 3) – opinia rodziców (test nieparametryczny).

Dzielenie pola uwagi								
	Średnia	Odchylenie standardowe	Ważnych	Różnica	Odch. st. Różnica	t	df	p
pomiar 1	14,07	1,83	15	-1,73	2,43	-2,76	14	0,01
pomiar 3	15,81	2,59						

Tab. 4. Wskaźnik 2: Dzielenie pola uwagi (pomiar 1*pomiar 3) – opinia rodziców (test T dla prób zależnych).

Nazywanie emocji i relacji								
	Średnia	Odchylenie standardowe	Ważnych	Różnica	Odch. st. Różnica	t	df	p
pomiar 1	6,67	3,79	15	-2,53	3,36	-2,92	14	0,01
pomiar 3	9,21	4,02						

Tab. 5. Wskaźnik 3: Nazywanie emocji i relacji (pomiar 1* pomiar 3) – opinia rodziców (test T dla prób zależnych).

Samoświadomość								
	Średnia	Odchylenie standardowe	Ważnych	Różnica	Odch. st. Różnica	t	df	p
pomiar 1	13,73	3,13	15	-1,53	2,69	-2,21	14	0,04
pomiar 3	15,27	3,57						

Tab. 6. Wskaźnik 5: Samoświadomość (pomiar 1* pomiar 3) – opinia rodziców (test T dla prób zależnych).

Poddając szczegółowej analizie otrzymane różnice wykazano, że w przypadku trzech wskaźników: Dzielenie pola uwagi, Nazywanie emocji i relacji oraz Samoświadomość istotne różnice są charakterystyczne wyłącznie dla grupy dziewczynek.

W wyniku szczegółowej analizy porównawczej zmian w obszarze kompetencji społecznych u dzieci, uczestniczących w zajęciach grup zabawowych podczas pomiaru drugiego (po 2 miesiącach od rozpoczęcia zajęć) i trzeciego (po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć) nie wykazano żadnych istotnych statystycznie różnic w poziomie poszczególnych wskaźników ww. kompetencji. Przyczyną zaobserwowania braku zmian w poziomie kompetencji społecznych może być specyfika samego procesu zmiany, którego efekty można zauważyć jedynie po upływie odpowiednio długim czasie obserwacji. Być może z tego też względu bardziej widoczne są zmiany w poziomie kompetencji społecznych mierzonych w pomiarze pierwszym i trzecim oraz trudność w zaobserwowaniu podobnych zmian na podstawie pomiaru drugiego i trzeciego.

Podczas analizy nie stwierdzono różnic w opiniach obserwatorów. Może to wynikać z trudności technicznych związanych z nagraniami wideo – obserwatorzy informowali, iż ocena zachowań konkretnego dziecka zgodnie z Arkuszem obserwacji bardzo często była utrudniona ze względu na niewystarczającą ilość materiału lub niską jakość nagrania.

Podsumowując należy przede wszystkim podkreślić, że w wyniku analiz różnic w zachowaniu się dzieci podczas pomiaru pierwszego i ostatniego (trzeciego) potwierdzono obie hipotezy ogólne. U dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych nastąpiły zmiany w obszarze ich kompetencji

społecznych. Zmiany te, polegające na rozwoju kompetencji społecznych u dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych są zauważane przez ich rodziców. W badanej grupie dzieci średnia obliczona dla 10 wskaźników, składających się na ogólny poziom kompetencji społecznych oceniany przez rodziców pod koniec zajęć w Grupie Zabawowej okazała się istotnie statystycznie wyższa niż średnia obliczona dla wskaźników, składających się na ogólny poziom kompetencji społecznych na początku zajęć (por. Tab. 7).

Ogólny poziom kompetencji społecznych			
	T	Z a	p
pomiar 1 * pomiar 3	16,51	2,47	0,01

Tab. 7. Ogólny poziom kompetencji społecznych – średnia 10 wskaźników (pomiar 1* pomiar 3) – opinia rodziców (test nieparametryczny).

Zmiany w zachowaniu dzieci w deklaracji rodziców

Odpowiedzi rodziców na pytanie otwarte „Co się ZMIENIŁO NA PLUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej?” analizowano w podziale na następujące obszary rozwoju: rozwój społeczny, rozwój emocjonalny, samodzielność. Kategorie te zostały wyodrębnione na podstawie analizowanych danych. Analizowaną jednostką były wszystkie odpowiedzi danego rodzica, niezależnie od pomiaru, jako że celem analizy było wyznaczenie globalnego obrazu obszarów, w których rodzice świadomie dostrzegają jakieś zmiany i interpretują je w kontekście udziału dziecka w zajęciach Grupy Zabawowej.

Większość badanych rodziców zauważyła zmiany w zachowaniu swoich dzieci w obszarze społecznym (por. Tab. 8). 63% wszystkich badanych rodziców stwierdziło, że ich dzieci łatwiej nawiązują kontakt w grupie („Próbuje więcej nawiązywać kontakty z rówieśnikami”, „lepiej integruje się z grupą”) . 28% rodziców zauważyło, że ich dzieci są bardziej otwarte i śmiałe („jest bardziej towarzyski, mniej wstydlivy”), 22% stwierdziło, że nauczyły się dzielić z innymi („Wie, że trzeba podzielić się zabawką”).

Duża część rodziców zauważyła, że ich dzieci stały się bardziej samodzielne („Wszystko chce robić samodzielnie”) (por. Tab. 9). 12% rodziców zaobserwowało, że ich dzieci wymyślają nowe zabawy i same potrafią zorganizować sobie czas („Dziecko wymyśla różne zabawy”, „Potrafi bawić się w domu bez pomocy starszych osób”). 6% dzieci zaczęło pomagać w domu w sprzątanu.

Rozwój społeczny			
zachowania	lepszy kontakt z rówieśnikami, umiejętność pracy w grupie	śmiałość, otwartość	umie się dzielić
%	63,27	28,57	22,45

Tab. 8. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie: „Co się ZMIENIŁO NA PLUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej?” (odpowiedzi z kategorii: rozwój społeczny).

	Samodzielność		
zachowania	bardziej samodzielne	wymyśla nowe zabawy	pomaga w sprzątanu
%	40,82	12,24	6,12

Tab. 9. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie: „Co się ZMIENIŁO NA PLUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej?” (odpowiedzi z kategorii: samodzielność).

12% rodziców stwierdziło (por. Tab. 10), że ich dzieci są bardziej radosne, okazują więcej emocji o zabarwieniu pozytywnym („Jest uśmiechnięty, zadowolony”, „Jest bardziej radosne”). 10% dzieci zdaniem rodziców lepiej radzi sobie z trudnymi emocjami („Stało się opanowane, bardziej panuje nad swoimi emocjami”, „Nie reaguje od razu płaczem”).

	Rozwój emocjonalny	
zachowania	więcej pozytywnych emocji	radzenie sobie z emocjami
%	12,24	10,20

Tab.10. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie: „Co się ZMIENIŁO NA PLUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej?” (odpowiedzi z kategorii: rozwój emocjonalny).

Kilkoro rodziców zauważyło zmiany u swoich dzieci w obszarze poznawczym („Lepiej się koncentruje”, „Pamięta rzeczy raz widziane i potrafi je nazwać”).

Tylko 4 z 49 rodziców zauważyło negatywne zachowania swoich dzieci związane z zajęciami (Pytanie „Co się ZMIENIŁO NA MINUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej?”) Wszystkie te odpowiedzi odnoszą się do wchodzenia w konflikty z innymi dziećmi („Czasami bardziej nerwowo i ze złością reaguje na sytuacje konfliktowe z innymi dziećmi”) lub ekspresji dziecka („Głośne, donośne zachowanie wobec rówieśników, innych dzieci, gdy bawią się razem.”). Można przypuszczać, że kontekst grupy zabawowej daje dzieciom szansę wypróbowywać różne strategie w sytuacjach konfliktowych, których być może wcześniej nie doświadczali. Odpowiedzi rodziców na pytanie „Co Pana/ Panią NAJBARDZIEJ ZASKOCZYŁO w zachowaniu dziecka w codziennych sytuacjach domowych?” były bardzo podobne do tych na pytanie pierwsze o pozytywne zmiany w zachowaniu dziecka. Większość rodziców była zaskoczona samodzielnością dzieci i ich zdolnością zaadaptowania się do grupy i wspólnej zabawy z innymi. 16% rodziców było zaskoczonych tym, jak bardzo zajęcia stały się ważne dla ich dzieci („Sam pyta, kiedy jest sobota i chce jechać”, „Nie może doczekać się kolejnych spotkań”, „Czeka na spotkania grupy zabawowej, dopytuje się kiedy będą następne zajęcia”).

Tak częste odwoływanie się rodziców do umiejętności społecznych i wspólnej zabawy jest interesujące ze względu na to, że 70% badanych dzieci ma kontakt z rówieśnikami poza Grupą kilka razy w tygodniu lub codziennie. Oznacza to, że uczestnictwo właśnie w tych zajęciach pozwoliło rodzicom dostrzec zmiany w tym obszarze rozwoju ich dzieci.

Podsumowanie

Należy stwierdzić, iż w ramach przeprowadzonych badań potwierdzone zostały założone hipotezy. Porównanie średniej 10 wskaźników kompetencji społecznych zawartych w *Kwestionariuszu dla rodziców* z pierwszego pomiaru, na początku zajęć Grup Zabawowych oraz z trzeciego pomiaru (po 4 miesiącach od rozpoczęcia zajęć), pokazuje, że wzrasta ona istotnie w tym okresie. Jednakże, analiza poszczególnych wskaźników ujawniła istotne różnice tylko dla czterech z nich: nawiązywanie kontaktu (1), dzielenie pola uwagi (2), nazywanie emocji i relacji (4) oraz samoświadomość (5). Pozostałe wskaźniki dotyczą odzwierciedlania emocji (3) konfliktów (6,7,8), zachowania w stosunku do rodzica podczas zajęć (9) oraz zabawy i współpracy (10). W przypadku wskaźnika 3 można przypuszczać, iż itemy kwestionariusza (np. „Odpowiada uśmiechem na uśmiech innych osób”, „Śmieje się, gdy inni się śmieją”) były dopasowane do wieku młodszych dzieci niż większość badanych (prawie 70 % dzieci w wieku 2-3 lata), w związku z czym większość z nich już wcześniej przejawiała zawarte w itemach tego wskaźnika zachowania. Część z rodziców nawiązywała do sytuacji konfliktowych w pytaniach otwartych – być może wiek, w którym była

większość badanych dzieci jest momentem w rozwoju, kiedy uczą się one i wypróbowują możliwe zachowania w takich sytuacjach. Ponadto zajęcia Grupy Zabawowej wydają się kontekstem, który może wzmacniać takie sytuacje ze względu na obecność wielu dzieci, które często nie miały wcześniej doświadczenia bycia w grupie i być może pierwszy raz są postawione w sytuacji konfrontacji z rówieśnikami. Być może w związku z tym rodzice spostrzegają tę kwestię w sposób ambiwalentny. Konieczne byłoby przeprowadzenie badań na większej próbie poszerzone o inne narzędzia, aby zweryfikować powyższe hipotezy.

Większość rodziców dzieci uczestniczących w zajęciach Grup Zabawowych również w otwartej wypowiedzi samodzielnie przywołuje kompetencje społeczne jako jeden z obszarów, który rozwinął się u ich dzieci w związku z uczestnictwem w zajęciach. Oprócz tego rodzice deklarują, że ich dzieci są bardziej samodzielne i lepiej radzą sobie ze swoimi emocjami, w związku z czym warto byłoby w kolejne badania włączyć wyżej wymienione obszary.

Literatura cytowana

- Arendt, H. (1998): *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Argyle, M., Henderson, M., Furnham, A. (1985). The rules of social relationships. *British Journal of Social Psychology*, 24, 125-139.
- Berthelsen, D, C., Williams, K. E., Abad, V., Vogel, L., Nicholson, J. (2012) *The parents at playgroup research report : engaging families in supported playgroups*. Queensland University of Technology, Brisbane, QLD.
- Daniels, S. (1995). Can Pre-school Education Affect Children's Achievement in Primary School? *Oxford Review of Education*, 21.
- Gardner, H. (2004). *Intelligence Reframed. Multiple intelligences for the 21st century*. New York: Basic Books.
- Hancock, K.L., David, M., Francis, Z., D., Berthelsen, D., Nicholson, J. M., Zubrick, S. R. (2012) The association between playgroup participation, learning competence and social-emotional wellbeing for children aged 4-5 years in Australia. *Australasian Journal of Early Childhood*. (In Press), <http://eprints.qut.edu.au/45901/>
- Jackson, D. (2006). Playgroups as protective environments for refugee children at risk of trauma, *Australian Journal of Early Childhood*, 31.
- Seligman, M.E.P. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press, 2002.
- Office for Children (Australia). (2005) *Supported parent groups and playgroups: Program guidelines and finding submission details*. Melbourne: Department of Human Services,.
- Plowman, K. (2004). *A New Playgroup Model that Broadens Learning Opportunities for Children in Families with High Needs*. Melbourne: OMEP Conference.
- Sarason, B.R. (1981): The dimensions of social competence: Contributions from a variety of research areas. [w]: Wine, J.D., Smye, M.D. (Eds.): *Social competence*. New York: Guilford.
- Welsh, J. A., Bierman, K. L. (2001). Social Competence. *Gale Encyclopedia of Psychology*, http://www.encyclopedia.com/topic/Social_skills.aspx

Załączniki

Załącznik 1. Kwestionariusz dla rodziców

Kwestionariusz

Zmiany w zachowaniach społecznych dzieci w wieku 0;6 – 3 lat uczestniczących w zajęciach grup zabawowych w ocenie rodziców

Barbara Röhrborn (Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego)

Anna Izabela Brzezińska (Instytut Psychologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Szanowni Państwo!

Poniżej znajdują Państwo pytania dotyczące zachowania Państwa dzieci. Dzięki odpowiedziom chcemy się dowiedzieć, co daje Państwa dziecku i innym dzieciom udział w zajęciach grupy zabawowej.

Prosimy o udzielenie odpowiedzi albo przez **postawienie znaczka X** w kratce obok wybranej odpowiedzi albo przez **wpisanie swojej odpowiedzi** w zaznaczonym miejscu.

Proszę pamiętać, że nie ma tu dobrych i złych odpowiedzi – celem kwestionariusza jest **opis** zachowania dziecka, a nie ich **ocena**.

1. Kto udziela odpowiedzi na pytania:

- ☐ mama dziecka ☐ tato dziecka ☐ oboje rodzice razem ☐ inna osoba

2. Od kiedy dziecko bierze udział w zajęciach grupy zabawowej:

- ☐ dopiero zaczyna udział (pierwsze zajęcia)
☐ bierze udział od 3 miesięcy
☐ bierze udział od 6 miesięcy

3. W jakim wieku jest dziecko?

- ☐ 0-6 miesięcy ☐ 6-9 miesięcy ☐ 9-12 miesięcy ☐ 12-15 miesięcy ☐ 15-18 miesięcy ☐ 18-21 miesięcy
☐ 21-24 miesiące ☐ 24-27 miesięcy ☐ 27-30 miesięcy ☐ 30-33 miesiące ☐ 33-36 miesięcy

4. Jaka jest płeć dziecka?

- ☐ dziewczynka ☐ chłopiec

5. Czy dziecko ma rodzeństwo?

- ☐ nie ☐ tak, starsze ☐ tak, młodsze

6. Jak często Pana/Pani dziecko ma kontakt z innymi dziećmi (nie rodzeństwem) poza zajęciami grupy zabawowej?

- ☐ codziennie
☐ kilka razy w tygodniu
☐ raz w tygodniu
☐ kilka razy w miesiącu
☐ raz w miesiącu

☐ rzadziej niż raz w miesiącu

Czy zauważył/a Pani/ Pani u swojego dziecka następujące zachowania:

Pani/ Pana dziecko:	0 zdecydowanie nie	1 nie	2 raczej nie	3 raczej tak	4 tak	5 zdecydowanie tak
• Szuka wzrokiem innych osób.						
• Wita się z innymi osobami uśmiechając się, wyciągając ręce.						
• Wita się z innymi osobami słowami (np. „cześć”).						
• Krąży wokół innych dzieci, ale nie rozmawia z nimi.						
• Przygląda się innym dzieciom.						
• Zadaje pytania dotyczące czynności, które wykonują inne osoby.						
• Pokazuje przedmioty, które go interesują innym osobom.						
• Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inna osoba.						
• Odpowiada uśmiechem na uśmiech innych osób.						
• Śmieje się, gdy inni się śmieją.						
• Płacze w obecności innego płaczącego dziecka.						
• Złości się, gdy inne dziecko się złości.						
• Nazywa swoje emocje.						
• Nazywa emocje, które obserwuje u innych osób.						
• Nazywa swoje relacje z innymi osobami (np. „koleżanka”, „przyjaciół”, „tego to znam”).						
• Reaguje na swoje odbicie w lustrze (np. uśmiecha się, poprawia włosy, ubranie).						
• Mówi o sobie po imieniu.						
• Mówi o sobie w pierwszej osobie.						
• Gwałtownie protestuje, gdy ktoś je do czegoś zmusza.						
• W sytuacji konfliktu z jednym dzieckiem, szuka wsparcia u innej osoby.						
• W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, wycofuje się (np. odchodzi).						
• W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, próbuje narzucić swoją wolę.						
• W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, przedstawia propozycje jego rozwiązania.						
Pani/ Pana dziecko:	zdecydowanie	nie	raczej	raczej	tak	zdecydowanie

	nie 0	1	nie 2	tak 3	4	tak 5
• W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, próbuje go od razu bezpośrednio odebrać.						
• W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, od razu ustępuje, wycofuje się.						
• W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot odczekuje, aż będzie można go zabrać.						
• W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy.						
• W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, negocjuje.						
• W sytuacji konfliktu innych osób ucieka.						
• W sytuacji konfliktu innych osób spokojnie odchodzi, oddala się.						
• W sytuacji konfliktu innych osób obserwuje.						
• W sytuacji konfliktu innych osób włącza się w konflikt.						
• W sytuacji konfliktu innych osób interweniuje po stronie krzywdzącego (np. odciąga go).						
• W sytuacji konfliktu innych osób interweniuje po stronie krzywdzonego (np. pociesza, próbuje mu pomóc).						
• Wskazuje na Pana/ Panią w różnych sytuacjach (ręką, wzrokiem).						
• Pozostaje w fizycznej bliskości z Panem/ Panią przez całe zajęcia grupy zabawowej ("trzyma się Pana/ Pani").						
• Pozostaje w fizycznej bliskości z Panem/ Panią przez większą część zajęć.						
• Oddala się, ale utrzymuje kontakt wzrokowy lub werbalny z Panem/ Panią.						
• Powraca do Pana/ Pani w sytuacjach dla siebie trudnych.						
• Przez większą część zajęć nie szuka kontaktu z Panem/ Panią.						
• Przygląda się zabawie innych.						
• Bawi się samo.						
• Bawi się samo, ale obok innego dziecka, które też się bawi.						
• Bawi się razem z innym dzieckiem, we wspólną zabawę.						

Pani/ Pana dziecko:	zdecydowanie nie 0	nie 1	raczej nie 2	raczej tak 3	tak 4	zdecydowanie tak 5
• Sam/sama inicjuje wspólną zabawę.						
• Bawi się z rówieśnikami.						
• Bawi się z Panem/ Panią.						
• Bawi się z innymi dorosłymi.						
• Uczestniczy w zabawach grupowych (np. kolko graniaste, balonik).						
• Wykonuje czynność na zmianę z drugą osobą (np. raz ja wkładam klocek, raz ty).						
• Czeka na swoją kolej, gdy robi coś razem z innymi np. w zabawie, grach						
• Jest coraz bardziej samodzielne w wykonywaniu różnych czynności.						
• Jest coraz bardziej śmiały w kontaktach z innymi ludźmi.						
• Coraz lepiej rozumie reguły życia społecznego.						
• Coraz lepiej radzi sobie ze swoimi emocjami, jest coraz bardziej opanowane.						

Tu prosimy o wpisanie, co się ZMIENIŁO NA PLUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej:	
Tu prosimy o wpisanie, co się ZMIENIŁO NA MINUS w zachowaniu dziecka, gdy uczestniczy w zajęciach grupy zabawowej:	
Tu prosimy o wpisanie, co Pana/ Panią NAJBARDZIEJ ZASKOCZYŁO w zachowaniu dziecka w codziennych sytuacjach domowych:	

Dziękujemy!

Załącznik 2. Arkusz obserwacyjny.

Badania zmian w zachowaniach społecznych dzieci w wieku 0;6-3 lat uczestniczących w zajęciach grup zabawowych	
ARKUSZ OBSERWACYJNY PT.: Kompetencje społeczne dzieci w wieku 0;6-3 lat Opracowanie: Barbara Röhrborn (Fundacja Rozwoju Dzieci im. J.A.Komeńskiego) Anna I. Brzezińska (Instytut Psychologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)	
INSTRUKCJA Poniższy arkusz obserwacji służy opisaniu zachowania dziecka obserwowanego na nagraniu filmowym. Dotyczy zachowań społecznych, w odniesieniu do czterech grup: rodziców (lub innego opiekuna, np., babci, która przychodzi z dzieckiem na zajęcia), animatorki grupy zabawowej, innych dorosłych (rodziców pozostałych dzieci w grupie) i innych dzieci. Przed obejrzeniem nagrania proszę dokładnie przeczytać wszystkie pozycje kwestionariusza.	
Każda pozycja arkusza może otrzymać ocenę 0, 1, 2, 3, 4 lub 5, gdzie: 0 - zachowanie zdecydowanie nie występuje 1- zachowanie nie występuje 2 - zachowanie raczej nie występuje 3- zachowanie raczej występuje 4 - zachowanie występuje 5- zachowanie zdecydowanie występuje	
Uwaga! Pytania wyróżnione literą (p) są pytaniami odwróconymi, gdzie należy wpisać (5) jeśli dane zachowanie zdecydowanie nie występuje, (4) jeśli zachowanie nie występuje, (3) jeśli zachowanie raczej nie występuje, (2) jeśli zachowanie raczej występuje, (1) jeśli zachowanie występuje lub (0) jeśli zachowanie zdecydowanie występuje. Nagranie można obejrzeć tylko raz, w jednym ciągu, bez przewijania wstecz lub do przodu. Należy wypełnić arkusz w wersji papierowej, a następnie przepisać odpowiedzi do wersji elektronicznej. Należy wpisać datę wypełnienia oraz kod dziecka (np. Bxy)	

imię i nazwisko wypełniającego	
data	
kod	

Lp.	Kategoria	Nr	Zachowanie	Ocena
1	Nawiązywanie kontaktu	1.1.	Szuka kontaktu wzrokowego	
2		1.2.	Wita się (ekspresja niewerbalna - uśmiech, wyciąganie rąk)	
3		1.3.	Wita się (ekspresja werbalna)	
4		1.4.	Krąży wokół innych dzieci, nie nawiązując kontaktu werbalnego.	
5		1.5.	Przygląda się innym dzieciom.	
6		1.6.	Zadaje pytania dotyczące czynności, które wykonują inne osoby	
7	Dzielenie pola uwagi	2.1.	Pokazuje przedmioty, które go interesują rodzicowi[1]	
8		2.2.	Pokazuje przedmioty, które go interesują animatorce	
9		2.3.	Pokazuje przedmioty, które go interesują innym dorosłym	
10		2.4.	Pokazuje przedmioty, które go interesują innym dzieciom	
11		2.5.	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje rodzic	
12		2.6.	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje animatorka	
13		2.7.	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inny dorosły	
14		2.8.	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inne dziecko	
15		2.9.	Wykonuje czynność naprzemiennie z drugą osobą	
16		2.10.	Czeka na swoją kolej	
17	Odzwierciedlanie emocji	3.1.	Odpowiada uśmiechem na uśmiech rodzica	
18		3.2.	Odpowiada uśmiechem na uśmiech animatorki	
19		3.3.	Odpowiada uśmiechem na uśmiech innego dorosłego	
20		3.4.	Odpowiada uśmiechem na uśmiech innego dziecka	
21		3.5.	Śmieje się, gdy inni się śmieją	
22		3.6.	Płacze w obecności innego płaczącego dziecka	

23		3.7.	Złości się, gdy inne dziecko się złości	
24	Nazywanie emocji i relacji[3]	4.1.	Określa swoje emocje w obecności rodzica	
25		4.2.	Określa swoje emocje w obecności animatorki	
26		4.3.	Określa swoje emocje w obecności innych dorosłych	
27		4.4.	Określa emocje, które obserwuje u rodzica	
28		4.5.	Określa emocje, które obserwuje u animatorki	
29		4.6.	Określa emocje, które obserwuje u innych dorosłych	
30		4.7.	Określa emocje, które obserwuje u innych dzieci	
31		4.8.	Nazywa swoje relacje z innymi osobami („koleżanka”, „przyjaciół” itd)	
32	Samo-świadomość	5.1.	Reaguje na swoje odbicie w lustrze (np. poprawia włosy, ubranie)	
33		5.2.	Mówi o sobie po imieniu w obecności dorosłych (p)	
34		5.3.	Mówi o sobie po imieniu w obecności dzieci (p)	
35		5.4.	Mówi o sobie w pierwszej osobie w obecności dorosłych	
36		5.5.	Mówi o sobie w pierwszej osobie w obecności innych dzieci	
37		5.6.	Gwałtownie protestuje, gdy ktoś je do czegoś zmusza	
38	Konflikty z innym dzieckiem	6.1.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia rodzica	
39		6.2.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia animatorki	
40		6.3.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia innego dorosłego	
41		6.4.	W sytuacji konfliktu z jednym dzieckiem, szuka wsparcia u drugiego dziecka	
42		6.5.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, wycofuje się (np. odchodzi)	
43		6.6.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, próbuje narzucić swoją wolę	
44		6.7.	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, przedstawia propozycje jego rozwiązania	
45	Konflikty dotyczące	7.1.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, próbuje go bezpośrednio od razu odebrać	

46	posiadania / własności	7.2.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, od razu ustępuje, wycofuje się	
47		7.3.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot odczekuje, aż będzie można go zabrać	
48		7.4.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy u rodzica	
49		7.5.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy u innego dorosłego	
50		7.6.	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, negocjuje	
51	Zachowanie w sytuacji konfliktu innych osób	8.1.	Ucieka (p)	
52		8.2.	Spokojnie odchodzi, oddala się (p)	
53		8.3.	Obserwuje	
54		8.4.	Włącza się w konflikt	
55		8.5.	Interweniuje po stronie krzywdzącego (np. odciąga go, woła animatorkę)	
56		8.6.	Interweniuje po stronie krzywdzonego (np. pociesza, próbuje mu pomóc, woła kogoś dorosłego)	
57	Zachowanie w stosunku do opiekuna (mama / tata / babcia itp.)	9.1.	Wskazuje na rodzica w różnych sytuacjach (ręką, wzrokiem)	
58		9.2.	Pozostaje w fizycznej bliskości z rodzicem przez całe zajęcia ("trzyma się go") (p)	
59		9.3.	Pozostaje w fizycznej bliskości z rodzicem przez większą część zajęć (p)	
60		9.4.	Oddala się, ale utrzymuje kontakt wzrokowy lub werbalny z rodzicem	
61		9.5.	Powraca do rodzica w sytuacjach dla siebie trudnych	
62		9.6.	Przez większą część zajęć nie szuka kontaktu z rodzicem	
63	Zabawa/ współpraca	10.1.	Przygląda się zabawie innych	
64		10.2.	Bawi się samotnie	
65		10.3.	Bawi się równolegle	
66		10.4.	Bawi się wspólnie	
67		10.5.	Włącza się we wspólną zabawę zainicjowaną przez kogoś innego	
68		10.6.	Sam/sama inicjuje wspólną zabawę	

69		10.7.	Bawi się z jedną osobą	
70		10.8.	Bawi się z grupą (więcej niż jedną osobą)	
71		10.9.	Bawi się z rodzicem	
72		10.10.	Bawi się z innymi dorosłymi	
73		10.11.	Uczestniczy w zorganizowanych zabawach grupowych (np. kolko graniaste, balonik)	

[1] Rodzic: mama, tata, ewentualnie inna osoba, która bierze udział w zajęciach (np. babcia).

[3] Chodzi to określanie werbalne jak i niewerbalne: np. pokazuje mamie, że inne dziecko płacze.

miejsce na komentarz wypełniającego	
---	--

Załącznik 3. Struktura pozycji w Arkuszu obserwacji i Kwestionariuszu dla rodziców.

Obszar kompetencji społecznych	Nr	Nr w Arkuszu	Arkusze Obserwacji	Nr w kwestionariuszu	Kwestionariusz dla rodziców
1- Nawiązywanie kontaktu	1.1.	1	Szuka kontaktu wzrokowego	7	Szuka wzrokiem innych osób.
	1.2.	2	Wita się (ekspresja niewerbalna - uśmiech, wyciąganie rąk)	8	Wita się z innymi osobami uśmiechając się, wyciągając ręce.
	1.3.	3	Wita się (ekspresja werbalna)	9	Wita się z innymi osobami słowami (np. „cześć”).
	1.4.	4	Krąży wokół innych dzieci, nie nawiązując kontaktu werbalnego.	10	Krąży wokół innych dzieci, ale nie rozmawia z nimi.
	1.5.	5	Przygląda się innym dzieciom.	11	Przygląda się innym dzieciom.
	1.6.	6	Zadaje pytania dotyczące czynności, które wykonują inne osoby	12	Zadaje pytania dotyczące czynności, które wykonują inne osoby.
				59	Jest coraz bardziej śmiały w kontaktach z innymi ludźmi.
2- Dzielenie pola uwagi	2.1.	7	Pokazuje przedmioty, które go interesują rodzicowi[1]	13	Pokazuje przedmioty, które go interesują innym osobom.
	2.2.	8	Pokazuje przedmioty, które go interesują animatorce		
	2.3.	9	Pokazuje przedmioty, które go Odpowiada uśmiechem na uśmiech innych osób.interesują innym dorosłym		
	2.4.	10	Pokazuje przedmioty, które go interesują innym dzieciom		
	2.5.	11	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje rodzic	14	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inna osoba.
	2.6.	12	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje animatorka		
	2.7.	13	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inny dorosły		
	2.8.	14	Podąża wzrokiem za tym, co wskazuje inne dziecko		
	2.9.	15	Wykonuje czynność naprzemiennie z drugą osobą	56	Wykonuje czynność na zmianę z drugą osobą (np. raz ja wkładam klocek, raz ty).

	2.10.	16	Czeka na swoją kolej	57	Czeka na swoją kolej, gdy robi coś razem z innymi np. w zabawie, grach
3- Odzwierciedlanie emocji	3.1.	17	Odpowiada uśmiechem na uśmiech rodzica	15	Odpowiada uśmiechem na uśmiech innych osób.
	3.2.	18	Odpowiada uśmiechem na uśmiech animatorki		
	3.3.	19	Odpowiada uśmiechem na uśmiech innego dorosłego		
	3.4.	20	Odpowiada uśmiechem na uśmiech innego dziecka		
	3.5.	21	Śmieje się, gdy inni się śmieją	16	Śmieje się, gdy inni się śmieją.
	3.6.	22	Płacze w obecności innego płaczącego dziecka	17	Płacze w obecności innego płaczącego dziecka.
	3.7.	23	Złości się, gdy inne dziecko się złości.	18	Złości się, gdy inne dziecko się złości.
4- Nazywanie emocji i relacji	4.1.	24	Określa swoje emocje w obecności rodzica	19	Nazywa swoje emocje.
	4.2.	25	Określa swoje emocje w obecności animatorki		
	4.3.	26	Określa swoje emocje w obecności innych dorosłych		
	4.4.	27	Określa emocje, które obserwuje u rodzica	20	Nazywa emocje, które obserwuje u innych osób.
	4.5.	28	Określa emocje, które obserwuje u animatorki		
	4.6.	29	Określa emocje, które obserwuje u innych dorosłych		
	4.7.	30	Określa emocje, które obserwuje u innych dzieci		
	4.8.	31	Nazywa swoje relacje z innymi osobami („koleżanka”, „przyjaciół” itd)	21	Nazywa swoje relacje z innymi osobami („koleżanka”, „przyjaciół” itd)
5- Samoświadomość	5.1.	32	Reaguje na swoje odbicie w lustrze (np. poprawia włosy, ubranie)	22	Reaguje na swoje odbicie w lustrze (np. uśmiecha się, poprawia włosy, ubranie).
	5.2.	33	Mówi o sobie po imieniu w obecności dorosłych (p)	23	Mówi o sobie po imieniu.
	5.3.	34	Mówi o sobie po imieniu w obecności dzieci (p)		
	5.4.	35	Mówi o sobie w pierwszej osobie w obecności dorosłych	24	Mówi o sobie w pierwszej osobie.
	5.5.	36	Mówi o sobie w pierwszej osobie w obecności innych dzieci		

	5.6.	37	Gwałtownie protestuje, gdy ktoś je do czegoś zmusza	25	Gwałtownie protestuje, gdy ktoś je do czegoś zmusza.
6- Konflikty z innym dzieckiem	6.1.	38	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia rodzica	26	W sytuacji konfliktu z jednym dzieckiem, szuka wsparcia u innej osoby.
	6.2.	39	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia animatorki		
	6.3.	40	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, szuka wsparcia innego dorosłego		
	6.4.	41	W sytuacji konfliktu z jednym dzieckiem, szuka wsparcia u drugiego dziecka		
	6.5.	42	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, wycofuje się (np. odchodzi)	27	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, wycofuje się (np. odchodzi).
	6.6.	43	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, próbuje narzucić swoją wolę	28	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, próbuje narzucić swoją wolę.
	6.7.	44	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, przedstawia propozycje jego rozwiązania	29	W sytuacji konfliktu z innym dzieckiem, przedstawia propozycje jego rozwiązania.
				61	Coraz lepiej radzi sobie ze swoimi emocjami, jest coraz bardziej opanowane.
7- Konflikty dotyczące posiadania / własności	7.1.	45	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, próbuje go bezpośrednio odebrać.	30	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, próbuje go bezpośrednio od razu odebrać
	7.2.	46	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, od razu ustępuje, wycofuje się	31	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, od razu ustępuje, wycofuje się
	7.3.	47	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot odczekuje, aż będzie można go zabrać	32	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot odczekuje, aż będzie można go zabrać
	7.4.	48	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy u rodzica	33	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy u rodzica
	7.5.	49	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, szuka pomocy u innego dorosłego		

	7.6.	50	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, negocjuje	34	W sytuacji konfliktu o pożądany przedmiot, negocjuje
8- Zachowanie w sytuacji konfliktu innych osób	8.1.	51	Ucieka (p)	35	W sytuacji konfliktu innych osób ucieka.
	8.2.	52	Spokojnie odchodzi, oddala się (p)	36	W sytuacji konfliktu innych osób spokojnie odchodzi, oddala się.
	8.3.	53	Obserwuje	37	W sytuacji konfliktu innych osób obserwuje.
	8.4.	54	Włącza się w konflikt	38	W sytuacji konfliktu innych osób włącza się w konflikt.
	8.5.	55	Interweniuje po stronie krzywdzącego (np. odciąga go, woła animatorkę)	39	W sytuacji konfliktu innych osób interweniuje po stronie krzywdzącego (np. odciąga go).
	8.6.	56	Interweniuje po stronie krzywdzonego (np. pociesza, próbuje mu pomóc, woła kogoś dorosłego)	40	W sytuacji konfliktu innych osób interweniuje po stronie krzywdzonego (np. pociesza, próbuje mu pomóc).
9- Zachowanie w stosunku do opiekuna (mama / tata / babcia itp.)	9.1.	57	Wskazuje na rodzica w różnych sytuacjach (ręką, wzrokiem)	41	Wskazuje na Pana/ Panią w różnych sytuacjach (ręką, wzrokiem).
	9.2.	58	Pozostaje w fizycznej bliskości z rodzicem przez całe zajęcia ("trzyma się go") (p)	42	Pozostaje w fizycznej bliskości z Panem/ Panią przez całe zajęcia grupy zabawowej ("trzyma się Pana/ Pani").
	9.3.	59	Pozostaje w fizycznej bliskości z rodzicem przez większą część zajęć (p)	43	Pozostaje w fizycznej bliskości z Panem/ Panią przez większą część zajęć.
	9.4.	60	Oddala się, ale utrzymuje kontakt wzrokowy lub werbalny z rodzicem	44	Oddala się, ale utrzymuje kontakt wzrokowy lub werbalny z Panem/ Panią.
	9.5.	61	Powraca do rodzica w sytuacjach dla siebie trudnych	45	Powraca do Pana/ Pani w sytuacjach dla siebie trudnych.
	9.6.	62	Przez większą część zajęć nie szuka kontaktu z rodzicem	46	Przez większą część zajęć nie szuka kontaktu z Panem/ Panią.
				58	Jest coraz bardziej samodzielne w wykonywaniu różnych czynności.
10- Zabawa/ współpraca	10.1.	63	Przygląda się zabawie innych	47	Przygląda się zabawie innych.
	10.2.	64	Bawi się samotnie	48	Bawi się samo.
	10.3.	65	Bawi się równolegle	49	Bawi się samo, ale obok innego dziecka, które też się bawi.
	10.4.	66	Bawi się wspólnie	50	Bawi się razem z innym dzieckiem, we wspólną zabawę.
	10.5.	67	Włącza się we wspólną zabawę zainicjowaną przez kogoś innego		

	10.6.	68	Sam/sama inicjuje wspólną zabawę	51	Sam/sama inicjuje wspólną zabawę.
	10.7.	69	Bawi się z jedną osobą	52.	Bawi się z rówieśnikami
	10.8.	70	Bawi się z grupą (więcej niż jedną osobą)		
	10.9.	71	Bawi się z rodzicem	53	Bawi się z Panem/ Panią
	10.10.	72	Bawi się z innymi dorosłymi	54	Bawi się z innymi dorosłymi
	10.11.	73	Uczestniczy w zorganizowanych zabawach grupowych (np. kolko graniaste, balonik)	55	Uczestniczy w zorganizowanych zabawach grupowych (np. kolko graniaste, balonik)
				60	Coraz lepiej rozumie reguły życia społecznego